

מו"ר מרן הגאון רבי שמואל אליהו שליט"א
הרב הראשי לעיה"ק צפת וחבר מועצת הרבנות הראשית

מצה עשירה

עוגות הנאפות מקמח חיטה	עוגות כשרות לפסח
מחלוקת הפוסקים על מצה עשירה	עוגות הנאפות מקמח אורז או תפוחי אדמה
דעת חכמי האשכנזים	חששות בעוגות
בוודאי לא "מהדרין"	
הבעיה במצות של מפעלים	

עוגות הנאפות מקמח חיטה

שלוש סוגי קמחים הם: א. קמח רגיל הוא קמח שמורטב במים לצורך הטחינה, לכן סתם קמח הוא חמץ. ב. קמח מצות הוא קמח שנטחן ממצות אפויות והוא קמח שלא יכול להחמיץ. ג. קמח למצה והוא קמח רגיל שלא הורטב במים לפני הטחינה. ומשתמשים בו לאפית מצות. והוא יכול להחמיץ בקלות.

מהקמח הזה השלישי אופים מצות בתוך שמונה עשרה דקות מנתינת המים כדי שלא יחמיץ. אם לא נזהרים מחום של שמש של תנור או של המים והקמח - הבצק עלול להחמיץ יותר מהר משמונה עשרה דקות. מהקמח הזה אופים את "המצה העשירה" ולכן היא כל כך בעייתית שהרי הקמח הזה יכול להחמיץ בקלות אם הוא בא במגע עם מים. ב"מצה עשירה" לא שמים מים בקמח, אלא מי פירות כגון מיץ תפוזים, מיץ ענבים, ביצים וכד' שהם לא מחמיצים את הקמח. על מצה כזו מברכים "מזונות". על מצה זו יש ויכוח כיון שהיא יכולה להחמיץ ובאפייתה לא מפסיקים כל שמונה עשרה דקות לנקות את המכונות ולא מקפידים על כל מה שמקפידים באפיה של מצות רגילה. ולמה? כיון שסומכים על כך שמי פירות לא מחמיצים.

בהמשך יבואר שדבר זה כלל לא פשוט. ומו"ר הרב זצוק"ל אומר שלדעתו "מצה עשירה" שנאפית היום במפעלים היא ממש חמץ. יש בה מספר בעיות שחלקם גורמות לה לא להיות מהדרין. חלקם גורמות לה להיות ספק חמץ וחלקם גורמות לה להיות ודאי חמץ, ונסביר את דעתו בהמשך.

מסופר בגמרא (פסחים לה, א) על רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע שלמדו לפני רב אידי בר אבין והיה מתנמנם. הם דנו ביניהם בינתיים על דברי ריש לקיש "עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חיבין על חימוצה כרת" מה טעמו של ריש לקיש? התעורר רב אידי בר אבין ואמר לרב פפא ולרב הונא: "דרדקי! היינו טעמא משום דהוו להו מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין".

לשון הגמרא שאומרת "אין חייבים על חימוצה כרת" מלמדת שיש בה איסור של לאו. וכך באמת פירש רש"י שרגיל לפרש על פי פשט הגמרא (ל"ו, אד"ה אין לשון): "אין חייבין על חימוצה כרת - אבל הוא חמץ נוקשה ואסורו בלאו". אך ר"ת בתוספות (שם) חולק על רש"י וסובר שמה שאמרנו שמי פירות אין מחמיצין - היינו בכלל לא מחמיצים, ומותר לאכול את המצה העשירה לכתחילה, ורק אם מעורבים איתה מים הם מחמיצין.

מחלוקת הפוסקים על מצה עשירה

המחלוקת של רש"י ותוס' על הגמרא באה לידי ביטוי במחלוקת הפוסקים, הרמב"ם והראב"ד. הרמב"ם פוסק כמו תוס' שמותר לכתחילה לאכול מצה עשירה, והראב"ד פוסק כמו רש"י שאסורה לכתחילה לאוכלה. אבל מי שאוכלה - לא חייב עליה כרת. (רמב"ם הל' חמץ ומצה ה, ב. ועיי' כה"ח תס"ב ס"ק י"ח).

המחלוקת הזו מגיעה גם לשולחן ערוך (תסב) שלדעת השו"ע מצה עשירה מותרת: "מי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל. ומותר לאכול בפסח מצה שנלושה במי פירות אפילו שהתה כל היום, אבל אין יוצא בה ידי חובתו מפני שהיא "מצה עשירה" וקרא כתיב 'לחם עוני' ". על כל זה כתב הרמ"א "ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות, ואפילו לקטוף המצות אין נוהגין רק לאחר אפייתן בעודן חמין, ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצרכי חולה או זקן הצריך לזה".

דעת חכמי האשכנזים

הספרדים נהגו על פי השולחן ערוך להתיר מצה עשירה. והאשכנזים נהגו איסור (שו"ע תס"ב תמ"ד). כתב רבי משה פיינשטיין זצוק"ל בשו"ת "אגרות משה":

"לכן אף שהתוס' והרא"ש והרמב"ם ורוב הראשונים סברי דאין מחמיצין ושרי ללוש במי פירות, מכל מקום ראוי וישר מאד לחוש לשיטת ג' עמודי עולם (רש"י והראב"ד והר"ש) לאסור עיסה שנילושה במי פירות".

למרות שמדובר בחכם אשכנזי גם חלק מחכמי הספרדים ראו לחשוש לדעתם של שלושה גדולי עולם אלו ולא לאכול מצה עשירה. וכך מביא כף החיים שירא שמים יחוש למאן דאמר שמי פירות מחמיצין (ע' כה"ח ס"ק א' בשם כמה אחרונים ספרדים ואשכנזים. וראה חוות יאיר תסב א' בשם כ"ג שהראנ"ח העלה שירא שמים יחוש להסוברין דמי פירות בלא מים מחמיצין).

לגבי אשכנזים כתב הרב אגרות משה:

"לא מהני התרה שאין בדורותינו מי שיכול להכריע ואסור כאיסור תורה ולכן כיון שנהגו להחמיר כשיטתם נחשב במקומותינו כנפסק כן ההלכה שאסור לגמרי בחמץ גמור ורק לענין משהו ובנפל דוקא נהגו כהמקילין. ולכן פשוט וברור שלעקאך וטרטן וקעיקס (שהם מיני עוגות שונים) אף הנעשין ממי פירות לבד, אסור במקומותינו אף

לחולה זקן כמו הנעשים בתערובות מים ואין יכולת אף לכל גדולי דורנו להתיר כדלעיל".

צריך לא להכשיל אשכנזי בדבר האסור לו, על פי הכלל שאסור להאכיל לאדם מה שאסור לו. ואפילו אם זה לא איסור ממש אלא רק הוא אסר על עצמו אסור לתת לו כמו שאסור לתת לנוזיר יין שמותר והנוזיר אסר על עצמו. כ"כ האור זרוע (ה"א תרג). ולפי זה התיר לאדם שנהג איסור באיזה דבר להתארח אצל חבירו שמכירו כי אין לו לחוש שמא יאכילוהו דבר האסור לו. וכן כתב בהגהות מרדכי בסוף פרק קמא דיבמות והביאו הבית יוסף בבדק הבית (יו"ד רמב). על כן אסור למכור או לתת לאשכנזי לאכול ממצה עשירה זו שהיא אסורה לו.

ודבר זה הוא בעיה גדולה כי אין אפשרות למכור בחניות אוכל רק לספרדים. והאופה ומשווק עוגות כאלו מכשיל את האשכנזים שקונים אותם. ואסור למכור להם דבר שאסור להם לאוכלו.

ובימינו שברוך ה' יש משפחות שהם מעורבות ספרדים ואשכנזים, צריך זהירות יתירה בכל הלכות הכשרות והלכות הפסח שלא לנהוג היתר לפני חברו בדבר שנהג בו איסור. ובגמרא (בבא קמא דף צב, ב):

"אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא מלתא דאמרי אינשי, שיתין תכלי מטויה לככא, דקל חבריה שמע - ולא אכל? אמר ליה, דכתיב, (מ"א א) "ולי אני עבדך, ולצדק הכהן, ולבניהו בן יהוידע, ולשלמה עבדך לא קרא". אמר ליה, את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא, (בראשית כד) "ויבאה יצחק האהלה שרה אמו, ויקח את רבקה, ותהי לו לאשה, ויאהבה, וינחם יצחק אחרי אמו". וכתב בתריה, (שם כה) "ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה".

והסביר רש"י "תכלי - אבלות ומכאובות" ופירוש הענין הוא שהגמרא שואלת האם יש מקור בתורה למה שאומרים האנשים ש"שישים מיני צער וכאב באים לאדם ששומע את חברו אוכל, והוא לא אוכל יחד איתו". והגמרא מביאה שתי מקורות לדבר זה.

כל זה נאמר בכל המנהגים של פסח וגם בדבר זה שגם מי שנהג היתר בדבר מסוים בפסח לא יאכלנו ליד חברו שנהג בו איסור. על כן ראוי לבעלי חנויות לא למכור מצה עשירה זו אפילו אם אין היו בו שום בעיות הלכתיות. כיוון שהם לא יכולים לשאול כל אחד מהקונים אם הוא ספרדי או אשכנזי ולפי זה לדעת אם למכור לו. וזה בודאי דבר שאינו ראוי בעת שאנו רוצים להרבות אהבה ואחוה שלום ורעות.

בוודאי לא "מהדרין"

מצה זו היא בודאי לא "כשרה למהדרין". גם לספרדים, מכמה סיבות: א. הקמח למצה זו הוא לא "קמח שמורה". ואם כן המצה הזו בודאי לא נחשבת כמצה מהדרין. ב. עוגיות "מצה עשירה" אסורות מעיקר הדין לדעת רש"י, הר"ן בשם רבים מהמפרשים, הראב"ן, היראים, ההשלמה,

המאורות, המכתם, רבינו פרץ, ריצב"א, תוספות במנחות, ריב"ש שהובא גם בסמ"ג, עץ חיים, תוספות רבינו חזקיה, צרור החיים, הרמ"ך שהכריע כרש"י, רבותיו של המגדל עוז, אורחות חיים, כלבו, מהרי"ל, מדרש שכל טוב. ויתכן שכך דעת הראב"ד והרמב"ן. וכך דעת הרמב"ם לפי המעשה רוקח בשם ר' אברהם בן הרמב"ם. (רשימה זו של מקורות על פי ספרו של הרב אלבה על מצה עשירה בהוצאת המכון לרבני הישובים של חברון). ג. הגמרא דיברה על מי פירות והמצות הללו נעשות עם ביצים. ויש מחלוקת אם ביצים הם בגדר "מי פירות". כך מביא הטור (סימן תסב) "ומי ביצים היה מסתפק רש"י אם מחמיצין ור"ת היה מתיר ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל". וכדעת הרא"ש פסק השולחן ערוך שם. וכתב החיד"א בברכי יוסף (אות ז) שמנהג ירושלים לא ללוש עם ביצים, וכן כתב ביפה ללב ח"ב שכן הוא מנהג איזמיר. ואם כן איך אפשר לכתוב "כשר למהדרין"?

אבל מיד נראה שיש כאן גם חשש של כשרות ממש. לא רק בעיה של "למהדרין".

הבעיה במצות של מפעלים

איך עושים מצה עשירה במפעלים?

העוגיות הללו נעשות מקמח למצה רגילה, דהיינו קמח שאינו שמור משעת הקצירה, אך הקמח נטחן בהשגחה מיוחדת ללא שריה במים. את הקמח לשים עם יין שבאופן עקרוני לא מערבים בו "מים". היין מכיל חומר הנקרא "בוסלפיט" שמיועד למנוע החמצה של היין משמרים טבעיים. ומוסיפים לו שמרים חיצוניים על מנת שיתסוס. כמו כן מוסיפים לעיסה ביצים מפוסטרות שנפתחות במפעל אחר. הם מגיעות למפעל העוגות כשהם כבר פתוחות ללא הקליפה שלהם ומוכנות לשימוש. כדי שהבצק יתפח מוסיפים אבקת אפיה הנקראת "אמוניום בי קרבונט". למצות עשירות אלו מוסיפים גם חומרי טעם וריח. זמן הלישה עד הכנסת העיסה לתנור הוא 27 דקות, אבל אחר כך לא מנקים את התנורים והמפעל. וממשיכים לאפות כך יום אחרי יום.

גם מי שמתיר במצה עשירה אומר שצריך להיזהר מאוד שלא תכנס בבצק טיפה אחת של מים שכך כתב בשולחן ערוך שם. "מי פירות עם מים ממהרים להחמיץ יותר משאר עיסה הילכך אין ללוש בהם; ואם לש בהם - יאפה מיד". אמנם אם נתערבו המים לפני נתינת הקמח הם בטלים ולא מחמיצים. שכך כתב בשו"ע שם "מותר ללוש ביין אעפ"י שאי אפשר לו בלא טיפת מים שנופלת בשעת הבציר, ואף לכתחילה רגילים ליתן מים בשעת הבציר כדי להתיר נצוק ואעפ"כ אין לחוש להם, הואיל וכבר נתבטלו המים ביין קודם שלשו העיסה".

הדעה הזאת של השולחן ערוך אינה מוסכמת על הכל. לדעת הרמב"ם אם נתערב בהם מים בחומרי הגלם של המצות הללו - העוגות הללו הם חמץ. כך כתב הרמב"ם (בפרק ה' מהל' חמץ ומצה הלכה ב'): "חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים, לעולם אינם באים לידי חימוץ, ואפילו הניחם כל היום עד שנתפח הבצק, מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצים,

אלא מסריחים. ומי פירות הם: יין וחלב ודבש ושמן זית ומי תפוחים ומי רמונים וכל כיוצא בהם משאר יינות שמנים ומשקים. והוא שלא יתערב בהם מים בעולם, ואם נתערב בהם מים, הרי אלו מחמיצים".

לגבי עירוב המים בחומרי הגלם של המצה העשירה של ימינו נראה שיש בזה בעיה לא פשוטה. הרבנות הראשית עשתה בדיקה במפעל של הביצים ויש שם הרבה מים ביצור שונכנסים אל הביצים הללו. גם אצל היצרן של היין נבדק ומסתבר שלא מוסיפים מים באופן מכוון, אבל המערכת נשטפת פעם אחר פעם במים ואף אחד לא טורח ליבש אותה. בפועל יש הרבה מים ביין הזה כשהוא מגיע אל המפעל של יצור המצות העשירות.

לדעת השולחן ערוך תערובת של מים בחומרי הגלם לפני הייצור אינה מחמיצה כיון שהם בטלים. אבל לדעת הרמב"ם המים בחומרי הגלם לא בטלים ואם כן "מצה עשירה" לדעת הרמב"ם היא ממש חמץ!!.

מו"ר הרב צוק"ל אנחנו שבפסח מחמירים על דברים שהם רחוקים מאוד מחמץ מחשש רחוק שמא יהיה פרור חמץ בבית או חלילה באוכל למרות שיש דעות שפרור אחד בטל לפני פסח - אנחנו מתרחקים ממשוהו חמץ. כאן יש דעות של ראשונים שאומרות שהמצה העשירה הזאת היא חמץ ממש. הא אפשר להקל?

האם עירוב מים בחומרי הגלם מחמיץ את המצה העשירה - זו מחלוקת בין הפוסקים. אבל עירוב מים בתהליך היצור עצמו לדעת כולם מחמיץ את העיסה כולה. על פי בדיקות הרבנות הראשית מוסיפים לעיסה הזאת "חומרי טעם וריח" שהם חומרים על בסיס מים. הוספת החומרים הללו בפני עצמה צריכה לאסור את כל המוצר כדלקמן. שהרי אם יש טיפה אחת של מים מי הפירות עצמם "ממהרים להחמיץ" (ועיין בה"ח שם ס"ק מא).

מלשון השולחן ערוך משמע שאפילו טיפת מים מחמיצה את כל העיסה, שכתב "מי פירות עם מים ממהרים להחמיץ יותר משאר עיסה, הלכך אין ללוש בהם ואם לש בהם יאפה מיד". לדבריו של השולחן ערוך אין אפשרות לחכות י"ח רגעים כמו באפית מצות רגילה. כאן אין אפשרות לחכות כלום אלה לאפות מיד. משמע שהתערובת של מים עם מי פירות הם יותר חמורים ממים בלבד.

וכמה מים? בהלכה הבאה הוא כותב "מותר ללוש ביין אעפ"י שאי אפשר לו בלא טיפת מים שנופלת בשעת הבעיר ואף לכתחילה רגילים ליתן מים בשעת הבעיר כדי להתיר נצוק ואעפ"כ אין לחוש להם הואיל וכבר נתבטלו המים ביין קודם שלשו העיסה". משמע לדבריו שאם באה אותה טיפת מים בשעת לישא - אותה טיפה אוסרת את הכל.

על מנת להבין יותר לעומק את דברי ההלכה הזו שאלנו טכנאי מזון שאמרו לנו כי מי פירות הם חמוצים אבל לא מחמיצים את העיסה כיוון שיש בהם איזון טבעי. אבל אם שמוסיפים להם טיפת מים משתנה כל האיזון של העיסה וכל המי הפירות מחמיצים.

כך כותב הרה"ג משה פיינשטיין זצוק"ל בספרו (שו"ת אגרות משה אורח חיים ח"ד סימן צח) "והנכון לענ"ד דהנה זה שמי פירות עם מים מחמיצין אף במים כל שהו כדאיתא ברמב"ם פ"ה מחו"מ ה"ב. ועיין במג"א סי' תס"ב ס"ק ו' שהוא מהירושלמי ר"פ אלו עוברין, דאי אפשר לומר דמיירי במים מרובין, דאין מערבין בחמוץ מים הרבה. אבל נראה שפשוט שהוא מהא דמנחת נסכים מגבלה במים שכבר יש שם ג' לוגין (כמעט ליטר שמן) לעשרון קמח (שני קילו וחצי בערך) שסגי ללוש בהן לבד. דהרי לר"ע פסול כשנותן מים וא"כ נילוש בהשמן לבד ולכן ודאי שא"א ליתן שם הרבה מים אלא משהו ומ"מ מתחמין". "צריך לומר כי כח החמוץ יש בעצם גם למי פירות, אך שיש שם עוד כח המונע מלהתחמין בכח החמוץ שעשה שם והמים מסלקים כח המונע וממילא מתחמין בכל החמוץ שעשה שם המי פירות משום דלא מסתבר לו שמים יעשו בהמי פירות כח חדש שלא היה להם כלל וגם יהיה עוד הטפל יותר מן העיקר כשהוא רק מעט מים".

אבל הבעיה היא לא רק במים שהוספו בחומרי הגלם או בתהליך היצור. מדובר בדברים יותר חמורים.

מו"ר הרב זצוק"ל היה אומר תמיד אומר שכאשר חכמים התירו לאכול מצה עשירה שנעשית עם מי פירות, הם התירו יין של ממש. היום של היין נעשה על פי שיטות אחרות. היום מעקרים את השמרים הטבעיים. מוסיפים שמרים חיצוניים. מוסיפים אלכוהול, סוכר, חומר משמר. וכד'. הכל "עפ"י התקן". על זה אומר מו"ר הרב זצוק"ל כי כל מה שהתירו חכמים לא התירו רק על מי פירות ו"אין לך בו אלא חידוש". רק במי פירות טבעיים התירו חכמים לאפות עם קמח. אבל אולי היין של היום אינו "מי פירות" של חז"ל?

כל מה שהתירו חכמים הוא "מי פירות" כמות שהם. לא "מי פירות" עם תערובת. אולי בתוספת החומר הזה - אין את ההיתר של "מי פירות". הרי אין אנו יודעים איך פועל בדיוק על הנושא הזה של החומציות של היין. שמי פירות החמוצים לא מחמיצים ואם תוסיף טיפה זה מחמיץ. מי אמר שבהוספת בוסלפיט או חומרים אחרים איננו גורמים למים להתסיס. הרי ראינו שטיפה אחת של מים גורמת ליין להפוך את עורו ולהיות יותר מתסיס. אם כן מי אמר לנו שזה לא כן גם בחומרים הללו. (עיין הרב בעל פקודת אלעזר סימן תסב, א).

הוספת ה"בוסלפיט" - היין המשמש לעוגיות אלו מכיל חומר הנקרא "בוסלפיט" שמוכנס ליין לפני תסיסתו. היום מתברר שכאשר מכניסים את ה"בוסלפיט" ליין הוא הופך למים שמעורב בהם גז של גופרית. המים הללו עושים שני דברים ליין: א. מונעים את הפיכת היין לחומץ ב. לא מונעים את תסיסת היין עצמו.

מה שחשוב בכל מקרה יש כאן מים. וטיפה אחת של מים אוסרת כל התערובת אסורה. שמה נאמר שהמים הללו בטלים כי הוכנסו ליין לפני שהוא בא במגע עם הקמח. (דעת השו"ע) הרי לפי פשט דבר הרמב"ם, הסמ"ג לפי הרא"ם והמהרש"ל, תלמיד הרשב"א, תרומת הדשן, לבוש, החכם צבי המובא בכנסת הגדולה, מים אלו לא בטלים ומחמיצים.

ואפילו השו"ע שמקל במים רגילים שהוכנסו ליין בשעת הבציר אולי לא יקל במים הללו שהם מיוחדים ואינם בטלים. שהרי השפעת הבוסלפיט קיימת תמיד בכל תהליך התסיסה. שהרי יעודו לקטול שמרי בר הנוצרים ביין במשך הזמן, ואף על פי שפעולת קטילת שמרי הבר היא פעולה הפוכה מהחמצה, מכל מקום מזה מוכח שתכונות החומר לא בוטלו, על כן יתכן שחומר זה אינו מתבטל, ויש בזה חשש גם לפי הסוברים שאיסור מי פירות עם מים נאמר רק כשעורבו אחרי התסיסה.

הגמרא במסכת פסחים (כה, ב) אומרת למה כתוב גם "לא יאכל חמץ" גם "כל מחמצת לא תאכלו" גם "לא תאכל עליו חמץ". הגמרא אומרת שלפי רבי שמעון "כל מחמצת" נועד למקרה שהבצק התחמץ על ידי דבר אחר. "דתניא אין לי אלא שנתחמץ מאליו מחמת דבר אחר מנין תלמוד לומר כל מחמצת לא תאכלו".

מסביר תוספות שם "מחמת דבר אחר - פי"א ריב"א מחמת דבר אחר דלאו מינו דעל ידי שאור מיקרי חמץ טפי משנתחמץ מאליו כדמוכח בפרק כל המנחות (מנחות נב:). אלא כגון שנתחמץ על ידי שמרי יין שמייבשין השמרים בתנור כאשר עושין בארץ אשכנז ולא דמי לעיסה שנילושה ביין דלית ביה כרת ויש בה לאו". לפי דברי תוס' כשמערבים שמרי יין בקמח הוא מחמיץ ויש בזה איסור חמור של כרת.

כותב הרב אלבה בספרו על מצה עשירה: "כשאבקת האפיה באה במגע עם חומצות של פירות הנמצאות גם ביין, מתחיל להתרחש תהליך של חילופי אטומים בין החומרים, ועל ידי זה נוצר גם גז דו תחמוצת הפחמן שמנפח את הבצק וגם מים שיכולים להתסיס את העיסה. תהליך זה נעשה בצורה משמעותית יותר כשמוכנסת העיסה לתנור מחמת חום התנור, עד שנוצרים מים בכמות שהיא כרבע מהאבקת אפיה עצמה. הגז דו תחמוצת הפחמן נעצר בגלוטן שבקמח, וכך העיסה תופחת".

חכמינו אמרו שאסור להוסיף מלח לעיסה (עיין שו"ע תסב). למה? כי הוא מחמיץ? והנה אם חז"ל היו אומרים לנו שרק מים טהורים מחמיצים, היה מקום להקל בנידון דידן, אך חז"ל לא אמרו דבר זה כלל. על כן נראה שיש לדמותו לדין מלח שהוא נהפך למים מלוחים כשמכניסים אותו לעיסה.

היוצא מזה כי בחומר התפחה זה יש שתי בעיות: א. לפי דעת תוס' שמרים חיצוניים הם חמץ של ממש. ב. בתהליך הפירוק משתחררים מים מהמשמרים הללו וטיפת מים אוסרת את כל התערובת.

למעשה אומר הרב כי "מצה עשירה" זו מעשירה את מוכריה גם בכסף רב אבל גם בעוונות. לדעת הרב יש במצה עשירה זו "איסור דאורייתא של חמץ גמור", וצריך למכור אותה יחד עם החמץ ובודאי לא להכניס אותה לבית ובודאי ובודאי לא לתת אותה לילדים קטנים. דבר זה אסור גם לספרדים וגם לאשכנזים.

הרב תמיד מציע לאנשים לאכול עוגות שאין בהם שום חשש. וכך יאכל אדם וישמח ולא יכנס לספקות של מחלוקת על חמץ ממש. שכך אומרים בשם האר"י ז"ל: "כל הנוהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח לו שלא ישל באיסור כל השנה כולה".

עוגות כשרות לפסח

קמח מצה - לא מחמיץ. עוגה שנעשית מקמח של מצות שכבר נאפו פעם אחת ונטחנו שנית לא מחמיצה. גם לביבות מטוגנות העשויות מקמח מצה, או לביבות מבושלות הנקראות "קנידלך" לא מחמיצות כלל. אפילו אם ישימו בו מים חמים ואפילו ישאירו אותו הרבה זמן - לא יחמיץ (שו"ע אורח חיים סימן תסג ג).

עוגה מקמח מצה - נחשבת שרויה. כל הספרדים ורוב האשכנזים לא מחמירים במצה "שרויה". דהיינו לא אוסרים להרטיב את המצות אחרי אפייתם במים. כן הדין בקמח הנעשה מהמצות הללו שאין איסור להרטיבו במים או בכל דבר אחר. אלה שמחמירים חוששים שמא הקמח לא נאפה כל צרכו וכשהוא יבוא במגע עם מים - יחמיץ. (עיי שו"ע תנט). למעשה רוב האנשים לא מחמירים בשרויה. ומי שמחמיר לא לאכול "מצה שרויה". לא יאכל עוגה כזו.

האם מותר לאוכלה בערב פסח? - כתב הרמ"א: "מצה שנאפתה כתקנה ואח"כ נתפוררה ונילושה ביין ושמן אינה נקראת מצה עשירה ואסור לאוכלה בערב פסח". והוסיפו שם המש"ב וכה"ח "אפילו אחרי שהוסיף לה יין ושמן ודבש ואח"כ אפאה - אסור".

מו"ר הרב זצוק"ל אומר שאם זה היה מצה בערב פסח שנקרא עליה שם איסור - אסור לטווחנה בערב פסח ולאוכלה. אבל אם טחנו אותה לפני ערב פסח, אפשר לאכול עוגות הנעשות מקמח המצה הזה בערב פסח כיון שלא היה עליה שם מצה באותו היום.

ברכתה ראשונה של עוגה זו - "מוזנות". אם ידע מראש שיאכל שיעור מעל 230 גרם - ינטול נטילת ידים ויברך ברכת "המוציא". ברכה אחרונה של עוגה זו "על המחיה". אפילו אם לא ידע מראש ולבסוף אכל עוגה מעל 230 גרם, זה נחשב "שיעור סעודה" וחייב ברכת המזון. אם אכל מעל 173 גרם - זה ספק אם חייב ברכת המזון.

מי שאכל כמו כזו של קניידלך מבושלים או מטוגנים יברך תמיד "על המחיה" אחר כך כי לא מברכים "ברכת המזון" על מבושל או מטוגן. אם אוכל קניידלך שהם לביבות שבושלו במרק - לא צריך נטילה כיום שאוכלם בכף. כמו כן אם אוכל לביבות מטוגנות בשמן רגיל גם לא צריך נטילה כי זה לא מי פירות. אם אוכל לביבות מטוגנות בשמן זית - צריך נטילה בלי ברכה כמו כל דבר שטיבלו במשקה.

אם יש שבריי מצה שניכרים לעין. - כל האמור לעיל הוא בקמח מצה שלא ניכר המצה. אבל אם מבשל או מטגן מצה או שבריי מצה מברך בתחילה "המוציא" ואם אכל כשיעור מברך אחר כך "ברכת המזון". מצה כזאת אסור לאוכל בערב פסח שדינה כמו מצה.

עוגות הנאפות מקמח אורז או תפוחי אדמה

עוגה שעשויה מקמח אורז, תפוחי אדמה, תירס וכדו', וכל מצה שעשויה מקמחים שאינם דגנים - ברכתה "שהכל". ואין בה שום חשש של החמצה. על מצה זו מברכים בסוף "בורא נפשות".

קמח אורז ותפוחי אדמה עם קמח מצה - קמח אורז וכד. או קוקוס ובצים - יברכו עליה ברכה ראשונה "מזונות". אם יש בה רק מעט מאוד קמח מצה שנועד לדבק את האוכל כמו "ציפוי של שניצל" או קמח ששמים בתוך כדורי פלאפל - הברכה "שהכל".

ברכה אחרונה על קמח אורז ותפוחי אדמה עם קמח מצה - אם השילוב הוא חצי קמח מצה וחצי קמח אורז או תפוחי אדמה, אם אכל כזית מהעוגה - מברך "על המחיה". אם יש פחות מחצי קמח מצה - צריך לברך "על המחיה" רק כשבטוח אכל כזית קמח מצה בתערובת. כגון שיש שליש מהתערובת קמח מצה יברך "על המחיה" רק כשאכל "שלושה זיתים" מהעוגה. וראוי לא להיכנס למקום כזה כיון שיש בו מחלוקת. אם יש בתערובת פחות מ-12.5 אחוז קמח מצה (ויש אומרים 16.6 אחוז קמח מצה). - בכל מקרה לא יברך "על המחיה" אפילו אכל הרבה עוגות.

חששות בעוגות

בכל השנה, אם אדם אופה לחם עם שומן של בשר, ואין עליו צורה מיוחדת שהוא לחם בשרי אסור לאכול את הלחם הזה אפילו עם בשר. ואותו דבר קורה אם אופה את הלחם הזה עם חלב. שאסור לאכול את הלחם הזה אפילו עם חלב. ואם רוצה לעשות כן ולאכול ממנו, צריך לעשות לו צורה מיוחדת לפני האפיה (ועיין לשו"ע יו"ד סי' צ"ז סעי' א' ולחונים עליו).

פעם הורידו הבר"ץ של העדה החרדית כשרות ממאפיה של אנשים יראים ושלמים בגאולה. והכל בגלל שהם אפו בורקס גבינה ותפוחי אדמה בצורה מרובעת. שאלתי את מו"ר הרב זצוק"ל האם זה מוצדק, הרי אין כאן שום תקלה. ואמר לי שהם נהגו כדן. כי אם אדם יטעה בין בשר לחלב או בין פרווה לחלב הוא עלול להיכשל לא פחות מאשר אם אכל בשר לא כשר.

ומכאן נלמד על אותם אלה שמוכרים עוגות חלביות לחג, או בצקים בשריים למיניהם, אם יש בפנים גבינה ממש כמו בורקס וכדומה, אין בעיה שניכרת הגבינה מיד שחותך את העוגה. וכן אם הוא אפוי עם בשר, אין בעיה, כיון שהוא נראה בעין. אבל אם הוא רק שומן או רק קמאה, וגם אין לו שום צורה מיוחדת, אסור לאכול ממנו כלל, ואין לסמוך אם שם פתק על אותו הלחם או הלחמנייה, שהוא בשרי או שהוא חלבי, כי זה יהיה רק בדיעבד, שלכתחילה אין לעשות כן (ועיין לשו"ע שם ולחונים עליו).

מכאן נלמד לעוגות שאופים לפסח שהן דומות לעוגות חמץ שצריך לבדל ביניהם באופן שאי אפשר לטעות בו. סימן היכר שכל מי שרואה אותו ידע שזה חמץ וזה כשר. למרות שזה קצת שונה כי בשר וחלב אוכלים באותו יום ואילו חמץ וכשר אוכלים בזמנים שונים. עם זאת ראוי

שיהיה סימן היכר. ובמיוחד בתוצרת של מפעלים שאופים לפני פסח ומוכרים לפני פסח שצריך להיות סימן היכר שאין אפשרות לטעות בו.

מספרים על הרב פלאג'י ע"ה שאסר לטגן בפסח דג או שניצל בקמח מצה טחון. כי פעם אחת ראתה השכנה את אשתו של הרב פלאג'י שהיא מטגנת כך ולא ידעה שזה קמח מצה טחון, וחשבה שמותר לטגן בפירורי לחם ועשתה כן בביתה עם פירורי לחם.

התקנה של הרב פלאג'י הייתה לשעתו ולמקומו. שם טעו והיו יכולים לטעות אבל בימינו הטעות הזו לא שכיחה ומותר לטגן עם קמח מצה. אבל במקום שיש אנשים שעלולים לטעות - צריך אדם לצאת ידי חובת הבריות שלא יחשדו בו "והייתם נקיים מה' ומישראל".

סיפר מו"ר הרב זצוק"ל על נשיא המדינה לשעבר, חיים הרצוג ז"ל שהוזמן לביתו של נשיא צרפת שיראק, ולצרפתים ישנם צלחות יקרות וחשובות ביותר עם סמל הנשיאות עליהן, והכל טרף למהדרין. והוא שאל את הרב כיצד ינהג. סיפר מו"ר הרב זצוק"ל שהוא יצר קשר עם הרב של צרפת והוא הציע שישמו ניילון נצמד ע"ג הצלחת כדי שלא יאכל מהצלחת טרף. ומצד שני כללי הטקס המלכותי ישמרו. אבל אמרתי שזה לא טוב כיון שיש חשש מראית עין שיאמרו שהנשיא היהודי אוכל בצלחות של גויים, ולבסוף הביאו צלחת חדשה. ואז התעוררה בעיה כיצד יאכל איתם הרי הם אוכלים שקצים ורמשים, והם אמרו שייקחו דג טהור אבל יחתכו אותו בצורה של השקצים שלהם, ואמרנו לו שגם זה לא פתרון טוב כי יש חשש מראית עין שיאמרו שהנשיא אכל שקצים ורמשים. בקיצור כל המערכת הדיפלומטית למדה לא רק הלכות כשרות אלא גם הלכות מראית עין. שיהודי לא צריך להדמות לנכרי לא בדיבורו לא במאכלו ולא בשום דבר אחר שמטשטש את זהותו.

וכמו שאנו אומרים בהגדה של פסח "וַיְהִי שָׁם לְגוֹי - מְלֵמֵד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצַיְנִים שָׁם" מה פירוש מְצַיְנִים? שונים מהגויים וניכרים מהם ולא מתבוללים בהם וכמו שכתוב במדרש (רבה במדבר יג יט) "למה נאמר ג' מיני עולה? כנגד ג' מדות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים ובזכותן נגאלו. שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ושגדרו עצמם מן הערוה". ויהי רצון שיתקיים בנו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות במהרה בימינו אמן.

